

Varför är världen så ond?

Samtal om häxprocesser, himlaspelets teologi.. Prosten Fredrik Lautmann.
Tisdag 19/7 kl 13-14 på Kulturhuset, Leksand.

”Världen är så ond, Herre –Varför har du gjort världen så ond Herre?”

Det säger Marit i Himlaspelet till vår Herre i förspelet till den 5:e tavlan om den rika mannen! Marit som oskyldigt dömts för häxeri och bränts på bål ser hur hennes älskade Mats har gått vilse på jorden.

Samma fråga är minst lika aktuell idag. Lastbilen som mejade ner ett hundratal i Nice på franska national och revolutionsdagen kommer oss nära genom media. Ändå är det en stilla västanfläkt mot vad som händer i Syrien, Syd Sudan och på många andra ställen.

Fler exempel?..

Himlaspelet skrevs mitt under brinnande Världskrig och var en skarp kritik mot Tysklands agerande, samtidigt som det också handlar allmänt om människans livsvandring och vad vi gör av våra liv frågan om ”Vardan och varthän”

Förre biskopen i Västerås Claes-Bertil Ytterberg skriver i sin stiftspastoral för vår tid från 2002:”Himlaspelets författare gjorde något genialt av den allmänmänskliga myt om människans ursprung, främlingskap, mål och bestämmelse som kan återfinnas i de flesta kulturer. Han placerade den i ett lokalt sammanhang och lät den utspela sig i det hemvanda.”

Rune Lindström

Rune Lindström, vars födelse som vi nu firar 100 års jubileum av, var på somrarna mycket i Leksand och fascinerades av leksandsfromheten, en fromhet som också levde mot bakgrunden av häxprocesser mot trolldom.

Främsta inspirationen till Himlaspelet brukar man säga, var Runes möte med bonden Hallmans (Knis) Aron Karlsson i byn Tibble, som på frågan hur det är att dö svarade.” Dä bli föll tä gå nå långväga budär”.

Den repliken inspirerade Rune till att skriva ”Ett spel om en väg som till himla bär”, på sitt studentrum i Uppsala. Diktningen beskriver Rune i dikten ”Kvider kajorna än”, som han skrev till Nils Gustafsson 40 år efter premiären.

Spelet har nu spelats i 75 år och har satt stora avtryck hos Leksandsborna. Så många har sett spelet och så många har deltagit på något sätt, som djäkne, som scenarbetare, spelman, dansare ... Under mina 12 år som kyrkoherde, då jag vid besök i sorgehus upplevde att att det var svårt att hitta en öppning i samtal om den förestående begravningen, ställde frågan om de kände till Himlaspelet, då öppnades dialogen upp på en gång. Alla hade någon relation till Himlaspelet och sedan gick det lätt att tala om liv och död.

Himlaspelet vandrar mellan nutid- Gamla Testamentets tid – Nya testamentets tid och tillbaka till nutid. Därför kan man säga att Himlaspelet är en livstolkning som är kontextuell.

Himlaspelet är också teologi, ett begrepp som betyder ”Läran om Gud”.

Ett klassiskt teologisk begrepp är "Nåden ordning". Denna förknippas särskilt med västkustfromheten, men var ett känt begrepp på många andrahåll. Himlaspelet är ett gott exempel på det. Kurbitsmålaren hänvisar till den i prologen. Nådens ordning står för: Kallelse, uppväckelse och upplysning genom lagen, omvändelse genom evangelium, pånyttfödelse, rättfärdiggörelse, helgelse. Begrepp som vi skulle kunna tala en bra stund om, men det får bli en annan gång.

Någon som känner till eller vill komplettera?

Häxprocesser

Leksand

Redan 1599 stod flera kvinnor åtalade för trolldom inför tinget i Leksand. På Leksands kommuns hemsida står det en del om häxprocesser i Dalarna. De flesta avrättades mellan 1668-1676. I Leksand stod det sista häxbålet på Karingberget 1671 då 8 brändes på bål.

Idag

Exempel:

Mobbing i skolor, se foto utställningen Via Dolorosa och mobbing som inspirerade till Via Sacra, på arbetsplatser.

Pakistan: Förföljelse och brännande av kristna. Erfarenheter från vår kyrkogemenskap med Church of Pakistan.

Fler exempel på häxprocesser?

Teologiska nycklar

1. Marit och vår Herre s 72 -73 : Se på linet ditt. Om tråden som gått av . Inkarnationen och försoningen.
2. Syndafallet: Hur ondskan kom in i världen. 1:a Mos 3:e kap. Friheten att välja! Prologen till Salomos gästabud. s. 59 -60. Det förlorade paradiset och de förlorades paradiset. Gammel Jerk finns vid alla vägskäl. Liksom ofta kyrkorna. Vi har det fria valet, men väljer oftast fel. Men vår Herre knöt ihop tråden genom att går ner på jorden, genom Jesu död och uppståndelse som vi har del av genom dopet. Så himlen är öppen efter syndabekännelse och förlåtelse, det är doplöftet. En präst som heter Jan Carlqvist skrev en gång några utmärkta rader om hur lätt synden tar tag i oss. "O, sa ormen." Läs den.
3. Språket. På jorden talas det mycket i vers. I Himlen är det vanligt talspråk som gäller. Den sanna friheten i Himlen?

Tavlorna

1. Domen.

Människornas dom sker oftast på grund av rädsla och att vi människor glömmer första budet och själva sätter oss i Guds ställe. Kyrkoherde rollen i Himlaspelet är inte sympatisk. Vår Herre säger också tydligt s 24 "att Gehenna är bödels bilan i människors dom."

Se Jakob 3:5 en liten eld kan sätta hel skog i brand. Se även Ef 4:25-32.

2. Profeternas fäbodvall.

Mats: Varför ska en oskyldig lida? Vi får vägledning i bibeln från Abraham och GT. Profeterna ger vägledning. Elias, Jona och Jeremia. Elia förebild till Kristus, Elie Himmelsfärd.. Jona, i valfiskens buk förebild för Jesu död och uppståndelse.- Jeremia: Kallelse, dom och varning, men även löfte om befrielse.

3. Herdarnas äng.

Dialogen Mats –Simon Peter. S 50. "Men är det riktigt säkert med Himlen och det där? Simon Peter: "Det är trona allt ska bero på." jfr Luther. Tron allena och Hebr: 11:1. Kurbitsmålaren följer med fram till Jerusalem, sedan måste Mats gå själv till Betlehem s 52.

4. Salomos gästabud.

Förspel Gammel Jerks visa s.55 och s 59 om valen. Frestelsen. Salomos fest är en julfest. Enl 1:a Kungaboken 11:3 hade Salomo 700 hustrur och 300 bihustrur. Salomo: Först ger han sig hän festen, sedan ånger och ensamhet,. Jfr Predikaren 1:2-3:" Fåfångligheters fåfångligheter ...

5. Den rike mannen.

Bygger på 2 liknelser . Lukas 12:16-21 . Den rike mannen och hans lador. Lukas 16:19-31. Den rike mannen och Lasaros. Tavlan inleds med en bild från himlen, där Marit går och spinner lin och har en dialog med Gud Fader. En av de teologiska nyckelscenerna. "Varför är världen så ond.? Vår Herre bejakar. Tråden har gått av ? Precis som Marits lintråd. Den frihet Gud gav i skapelsen missbrukas. Människorna väljer det onda. Vår Herre säger själv i första tavlan, när han fått ta med sig den döda Marit till Himlen och Marit uttrycker sin rädsla för bålet och helvetesglöden
*"Den glupande helvetes glöden
den finner du icke där i dalarna bortom döden,
den brinner här.*

Och döden är bara vilan till rikare blomning och blom. Gehenna är bödelsbilan i människors dom

För att knyta ihop tråden behöver Vår Herre gå ner på jorden . "Jesu födelse =inkarnationen, Jesu död och Uppståndelse= Försoningen."

Mats som den rike mannen säger tre länder har jag tagit... syftar på Hitler och Norge, Danmark och Färöarna.

Vår Herre som Lasaros kritiserar, sätter honom på plats och påminner honom om hans dödlighet. "I denna natt skall du dö!"

Då inser Mats, ångrar sig gör bot och ber sin syndabekännelse .s 83. Bönen till S:t Ilian. I den kyrkliga fromhetstraditionen räknas denne som en av de 14 hjälparna i all

slags nöd. Under medeltiden fanns en S:t Ilians församling inte långt från Runes egen hemförsamling Västanfors. I sista versen kan man se en likhet i boken om Job.

6. Herrans gårdar.

I förspel i samtalet mellan kurbitsmålaren, Mats, Gammel Jerk och Herrans ängel har vi ett humoristiskt samtal om livets förgänglighet och att vi inte får med oss något i kistan. Predikaren ord i kap 1:2-3 om "Tomhet, idel tomhet och Mats snedsteg tydliggörs. Gammel Jerk försöker måla upp glädjen i den falla skapelsen, men ger upp till slut s 94. Kurbitsmålaren hänvisar till Mats barndom "Minns du byn.." vilket väcker Mats känslor av ånger och hemlängtan som han uttrycker i strofen " det luktar sälg.. s 92-93.

På sid 95 När Gammel Jerk gett upp erbjuder Herrans Ängel nåden och erbjuder Mats att dö i frid. "Pust och ångest vikit dädan. Och på det svarar Mats med den kanske kändaste versen från Himlaspelet som skänkt tröst och hopp vid så många begravningar .

"Är det vår i himmelriket?

Står det hästhovar i diket? Hör jag själaringning hemma i vår by?

Herren Gud på porten gläntar,

Vinkar på mig ler och väntar.

Och jag nalkas på en snövit sommarsky!

Därpå kommer himmelscenen, där Vår Herre och Mats har en dialog. Mats har inget att förebrå vår herre längre. Han åtrår sig och han får sin Marit och är hemma.

Vilket också markeras i språket som är vardagligt och utan vers.

Psalmen I Himmelen tonar så fram.

1972 skrev Bo Setterlind psalmen 303: "Det finns en väg till Himmeln". Han skrev den på Rättviks stiftsgård efter att ha sett Himlaspelet.